

Формування полікультурної особистості гімназиста

Софія ФІЛОНЕНКО,

доктор філологічних наук, професор Бердянського державного педагогічного університету,

Зоя ВОВЧОК,

учитель української мови і літератури, старший учитель

Інтеграція України у світове співтовариство, що відбувається в умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів, політичного, економічного й культурного зближення країн світу, супроводжується усвідомленням полікультурності сучасного суспільства. У зв'язку з цим актуалізується проблема здатності кожного громадянина до міжнетичної та міжкультурної комунікації, толерантного ставлення до культурних цінностей інших народів, а також посиленої підготовки молоді до життя в динамічному полікультурному світі.

Суттєва роль у вирішенні цих завдань належить полікультурному вихованню підростаючого покоління, на чому наголошується, зокрема, в Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996), Законі України «Про загальну середню освіту», Концепції громадянського виховання (проект), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004).

Розглядаючи поняття *полікультурної освіти*, К.Баханов наголошує, що запропонований підхід «має формувати загальноосвітній культурний простір, дає змогу прийняти «чужі» аргументи, перейняти «чужий» досвід, знайти баланс і компроміс» [1, с. 6]. Однак за наявності доволі великої кількості науково-практичних розвідок з цієї проблематики (Р.Агадуллін, К.Антипова, К.Баханов, В.Бойченко, І.Васютенкова, Л.Голік, Є.Голобородько, Л.Гончаренко, В.Дороз, А.Зубко, М.Красовицький, Д.Леонт'єв, І.Лощенкова, М.Рудь, А.Солодка, О.Сухомлинська, О.Тройнікова, В.Тузлукова та ін.), в Україні ще не розроблено цілісну концепцію полікультурного виховання школярів, відсутні системні дослідження його теоретичних і практичних засад у загальноосвітніх навчальних закладах.

Мінливе сьогоднішня вимагає від учителя сформувати особистість учня, здатного безперешкодно

увійти в сучасний світ і швидко в ньому адаптуватися. Тому педагог сам має бути готовим до змін, які відбуваються у світовій спільноті, і вміти адекватно реагувати на них. З огляду на це педагогічний колектив Бердянської гімназії №1 «Надія» активно розробляє і впроваджує різноманітні технології та моделі навчання, спрямовані на формування в учнів міжнетичної соціо- та полікультурної компетентностей. Велику роботу здійснюють учителі словесності, що пов'язано насамперед з етномовною ситуацією в Північному Приазов'ї, яку більшість учених визначає як тотальний білінгвізм, та багаторічними дослідженнями етнічного складу учнів гімназії і мовленнєвої характеристики їхніх родин.

На думку В.Загородної, регіональну мовну ситуацію характеризують такі специфічні риси: «за кількісними ознаками мовна ситуація в ... регіоні має вияв багатокомпонентної, що зумовлено присутністю носіїв різних мов; найбільш численними національними спільнотами є росіяни і болгары; українська і російська мови використовуються в усіх сферах життя, а мови інших національних спільнот частіше застосовуються в деяких ситуаціях родинного чи дружнього спілкування; у суспільній свідомості представників національних спільнот поступово підвищується показник її комунікативних якостей і естетичної цінності» [5, с. 11].

Вивчення мови спілкування учнів гімназії та їхніх батьків у різних ситуаціях дає підстави стверджувати, що більшість з них – двомовці, котрі з батьками та в спілкуванні з друзями-однолітками послуговуються російською і лише в процесі навчання – українською, а з представниками старшого покоління – їхньою рідною мовою (болгарською, грецькою, вірменською тощо).

Окрім того, традиційно всі наші випускники вступають до вищих навчальних закладів України, Росії, а останніми роками – Польщі та Болгарії. Щороку гімназисти стають переможцями програми «FLEX» і їдуть навчатися до США. Все це потребує

зосередження уваги на формуванні культуромовних навичок дітей, усвідомленні культурної близькості та взаємозв'язку народів світу не лише в процесі вивчення мов, а й у всій системі навчально-виховної роботи гімназії. Провідними формами розвитку полікультурної компетентності учнів є навчально-виховний процес і позакласна діяльність.

Педагогічний колектив гімназії розуміє **полікультурне виховання** як педагогічний процес, що передбачає інтеграцію полікультурної складової в зміст навчання, позакласної та позашкільної роботи, а також використання методів виховання, які максимально ефективно реалізуються в групових формах діяльності школярів.

У цілому модель полікультурного виховання, спрямованого на формування полікультурної компетентності особистості, готової до успішної соціалізації, можна представити так. Першим вагомим чинником формування полікультурної особистості є засвоєння мов інших народів: «Розширення кола мов, які вивчаються у школі, має значення не лише з огляду на інтереси національних меншин. Це значною мірою визначає особливості мовної стратегії у школах і вищих навчальних закладах України в цілому, створює уявлення про нашу державу, рівень демократичних новоутворень в очах сусідніх демократичних держав» [2, с. 10]. Тому разом із державною мовою гімназисти опановують російську, англійську, на вибір – другу іноземну (німецьку чи французьку), на факультативних заняттях – болгарську чи польську мови.

Як ми зацікавлюємо учнів вивченням такого різноманіття мов? По-перше, практичними результатами, що підтверджується постійними перемогами наших гімназистів у міських та обласних олімпіадах і творчих конкурсах. По-друге, можливістю використовувати й удосконалювати вміння під час роботи літніх мовних таборів та навчання або стажування за кордоном. По-третє, глибокою зацікавленістю не лише учнів, а й батьків рівнем полікультурної компетентності дітей.

Для навчання української мови учнів-білінгвів найбільш доцільною визнаємо крос-культурну технологію, тобто вивчення мов і культур у взаємодії і взаємовпливі з іншими мовами й культурами шляхом співучасті в процесах творення культури. Особливо ефективною є ця технологія в ході опанування лексичних омонімів споріднених мов, при зіставленні української та російської фразеології, у процесі додання вад змішаного російсько-українського мовлення, при виконанні завдань, спрямованих на вдосконалення культури мовлення учнів, під час

*Відкриття заходу
«Ти теж народився в Бердянську»*

гурткових занять з української мови, на факультативах із болгарської та польської мов.

Навчальна діяльність на уроках обов'язково передбачає вивчення специфіки мов народів світу не лише на рівні мовної норми, а й зважаючи на мовленнєву специфіку її носіїв у певній територіальній громаді чи на часовому відрізку. Наприклад, на засіданнях клубу «Дивослово», говорячи про степові говірки української мови, обов'язково проводимо паралелі з південноросійськими говорами, наголошуючи на механізмах подібності їх формування та функціонування, що значно полегшує процес додання зсуржованого мовлення в обох мовах. Широкі можливості для формування поліетнічної компетентності має курс народознавства, у процесі вивчення якого діти ознайомлюються не тільки з традиціями українців, а й отримують змогу зіставити їх з традиціями інших народів у контексті вивчення особливостей обрядів, свят, одягу і житла.

Таке саме спрямування має викладання літературознавчих дисциплін. Розглядаючи з учнями 11-го класу поезію Богдана-Ігоря Антонича, зокрема вірш «Різдво», готуємо інформацію про історію лемків, специфіку їх територіального розміщення, культури, діалектного мовлення. Цей підхід застосовуємо й під час ознайомлення гімназистів з творчістю Михайла Коцюбинського, Ольги Кобилянської, Василя Стефаника та інших майстрів слова, в доробку яких репрезентована локальна етнічна культура українців Буковини, Галичини, Покуття. Така діяльність для наших учнів є узвичаєною, оскільки розпочинається ще з початкових класів. Завдяки спільним зусиллям учнів та вчителів гуманітарних дисциплін упродовж кількох років поповнюється відеотека «Література і не тільки...», де накопичено відеоматеріали про письменників та їхню творчість, аудіосупровід художніх творів вітчизняними

Під час заходу
«Рідний край, де живемо, Україною звемо»

композиторами, музикантами народів світу, відео-та фотоматеріали з меморіальних музеїв письменників.

Особливо цікавими є добірки, виготовлені учнями, які відвідували батьківщину митців. Проводячи із п'ятикласниками літературні посиденьки в «Казковій кімнаті», ми використали матеріали їхніх поїздок до рідного краю Павла Бажова та аудіозаписи його казок у виконанні уральців, що допомогло гімназістам збагнути красу фольклору народів Росії. Із обладнанням нашої гімназії в рамках національного проекту «Відкритий світ» мультимедійними системами така робота значно активізувалася, і тепер ми маємо можливість мандрувати у віртуальному режимі більшістю музеїв світу. Після подорожі до Варшави, де учні відвідали музей Адама Міцкевича, та поїздки в Болгарію на батьківщину Івана Вазова було вирішено в рамках Тижня Європи провести День віртуальних літературних музеїв, під час яких учні «відвідали» їх у Великобританії, Італії, Іспанії, Німеччині, Швеції, Чехії, Росії, Білорусі та Україні.

Матеріали репринтних видань чи ксерокопій оригіналів пам'яток, відтворених у відеоформаті, дають змогу побачити ті зміни, що відбувалися в російській та українській графіці й орфографії. У бібліотеці гімназії регулярно поповнюється добірка полікультурної літератури, де наявні переклади творів різними мовами світу, зокрема великої кількості поезій, з якими гімназисти ознайомлюються в курсі світової літератури. Це дозволяє прослідкувати особливості відтворення специфіки конкретної культури засобами іншої, виявити характерні риси мовної картини світу. Такий матеріал стає в нагоді при вшануванні майстрів мистецтва або під час проведення Днів національних мистецтв. Наприклад, на літературній вечірці, присвяченій американському письменнику-новелісту О'Генрі, учні не лише розповідали про його життєвий і творчий

шлях українською мовою, а й цитували його російською. Окрасою свята стало інсценування уривків творів мовою оригіналу та відеопрезентація з музею в Техасі, підготовлена учнями, котрі навчалися в США за програмою майбутніх лідерів.

Значної популярності набули електронні презентації Calameo, Prezi з історії світової літератури, підготовлені учнями після відвідування європейських країн. Так, у рамках Днів Чехії було використано матеріали з особистих архівів родин гімназистів та матеріалів, відзнятих дітьми – учасниками спортивних змагань та творчих конкурсів.

Важливою формою полікультурного виховання є зустрічі гімназистів із представниками етнічних спільнот, які проживають на території нашого краю, а також з

носіями інших мов. Так, кілька років поспіль гімназія тісно співпрацює з болгарським товариством «Родолюбіє», і всі викладачі, котрі навчають дітей складових національної культури (мови, літератури, етнографії, хореографії, вокалу), є її етнічними носіями. Студіюючи болгарську мову, діти здобувають інформацію про шляхи розвитку слов'янських мов, отримують можливість зіставити сучасну болгарську мову та мову етнічних болгар, які з'явилися на наших землях у XVIII столітті. Саме на факультативі з болгарської мови гімназисти вивчають народні традиції, зокрема святкують Різдва, вчать плести мартенички, зустрічають Бабу Марту (початок весни), як це робили їхні предки.

Свята болгарської культури, організовані спільно з товариством у гімназії, тривають кілька днів і дають учням можливість поринути у світ давньої величної культури: це і турнір знавців Болгарії, де вони демонструють знання з географії, історії та сучасності, економіки, культури країни; і конкурс електронних презентацій «Земля моїх пращурів»; і майстер-класи з вокалу, хореографії та декоративно-ужиткового мистецтва; і зустрічі зі співробітниками українського консульства в Болгарії та викладачами, які приїхали працювати в Бердянськ до вищих навчальних закладів; День болгарської кухні, коли всі бажаючі можуть приєднатися до виготовлення болгарських смаколиків та почастуватися ними. Безсумнівно, такий креативний підхід сприяє посиленню інтересу дітей до вивчення болгарської культури.

Спецкурс з вивчення польської мови, покликаний переважно підготувати учнів до навчання у вищих навчальних закладах країни, також передбачає ознайомлення з однією із найдавніших європейських культур і значно полегшує входження українських студентів у польську спільноту. В рамках Днів Польщі проводяться зустрічі з носіями мови, де

майбутні студенти отримують змогу поспілкуватися з ученими-полоністами; набирає обертів пісенний фестиваль «Співоче серце», де команди змагаються у виконанні фольклорних та естрадних музичних творів польською; організовано фонетичний майстер-клас «Які ж вони близькі, ці дві слов'янські мови!»; мистецький брейн-ринг «Poland»; демонструються відеопрезентації «Міста Польщі», підготовлені випускниками «Надії», котрі там навчаються, проводяться інші заходи. Окрім того, учні отримали можливість відвідати концерт органної музики в католицькому костюлі нашого міста.

Не залишаються осторонь і батьки, оскільки саме за їхньої підтримки й можлива реалізація подібних проектів, саме вони стають співтворцями подібних заходів, надаючи інформаційні матеріали, докладаючи зусиль до оформлення виставок чи проведення майстер-класів. Вагомим внеском у розширення педагогічного досвіду батьків стала практична педагогічна конференція «Освіта в Європі», проведена спільно з науковцями Бердянського державного педагогічного університету та їхніми зарубіжними колегами.

У рамках Днів рідної мови ми говоримо не лише про мови народів, які компактно проживають на Бердянщині, а й про їхню історію та культуру в цілому. Кожного року в центрі уваги – окремий народ, його історія та сьогодення. Зазвичай такі свята потребують посиленої підготовчої роботи, під час якої учні проводять наукові розвідки з питань заселення краю, найменування населених пунктів, історії переселення в Приазов'ї, зміни в етнічному складі, мовному статусі тощо. Це змушує дітей бути уважними до історії свого роду, цінувати здобутки культур різних народів, зберігати їхню історію, вчитися поважати сьогодення.

Наведемо копільований перелік заходів для проведення Днів рідної мови:

№ з/п	Зміст заходу	Класи
1.	«Рідний край, де живемо, Україною звемо» (урочисте відкриття Днів рідної мови)	1–11
2.	Конкурс читців «Красномовна «Надія»»	1–9
3.	Уроки народознавства «Скриня народної мудрості»	6–9
4.	Інтелектуальна лінгвістична гра «Барви слова»	7–8
5.	Захист електронних проєктів «Диво калинове – моя рідна мова!»	7–9
6.	Інтелектуальна гра «Розумники та розумниці». Тема «Слов'янські мови і не тільки...»	10–11
7.	Літературна подорож «Вслід за «Мастером и Маргаритой...»	11
8.	Творчий літературний конкурс «Безсмертя мови – в нас самих»	9–10
9.	Засідання інтелектуального клубу «Заговори, щоб я тебя услышал... Формулы вежливости в русском языке»	5–6
10.	Майстерня знавців європейських мов	9–11

11.	Виготовлення колективної стіннівки «Усі ми родом з України»	1–11
12.	Виступи національних товариств	5–8
13.	Презентація музичного альбому болгарських народних пісень «Витоки душі»	5–9
14.	Фотовиставка «Німецьке коріння Бердянщини. Від давнини до сучасності»	8–10
15.	Виставка літератури «Різнобарвне Приазов'я»	1–11
16.	Презентація рушників «Вишивки мого роду»	1–11
17.	Караоке народних пісень	5–11
18.	Змагання «Національні спортивні ігри»	1–11
19.	Творчий звіт історико-етнографічної студії «Ой квітни, мій краю!»	5–9
20.	Онлайн конференція «Добрий день, українці Волгоградщини!»	10–11
21.	Спецвипуск газети «Гімназист» із публікаціями інтерв'ю з представниками національних товариств Бердянщини	5–11
22.	Перегляд та обговорення мовами оригіналу фільмів різних країн	10–11
23.	Перегляд електронних презентацій «Гілки нашого роду – по цілому світу!»	1–11
24.	Електронне листування з однолітками, які навчаються поза межами України	9–11
25.	День віртуальних подорожей слов'янськими європейськими державами	1–11
26.	Конкурс театральних постановок «Крізь час і простір»	7–11
27.	Виставка творчих робіт «Я – квітка рідної землі!»	1–4
28.	Конкурс знавців прислів'їв і приказок різних народів	1–4

Пропонуємо також орієнтовний план проведення Днів Чехії в рамках Дня Європи.

№ з/п	Зміст заходу	Класи
1.	Усний журнал «Доброго ранку! Із Чехією в серці»	1–11
2.	Інтелектуальне шоу «CZ!»	8–9
3.	«Круглий стіл»: Україна – Чехія. Спільне коріння чи різні шляхи?	9–11
4.	Фольклорна перерва	1–11
5.	Мовленнєвий практикум «Спробуймо говорити чеською»	8–10
6.	Електронна презентація «Карлові Вари – шедевр природи»	5–11
7.	Відеоподорожі Чехією «На шляху до Богемії»	7–9
8.	Літературна вітальня «Чехія літературна»	9–11
9.	Виставка книг «Про Чехію та чехів»	

Як бачимо, проведення Днів рідної мови та європейських держав передбачає створення мобільних і творчих груп та міні-груп учнів і вчителів за інтересами, що є найоптимальнішою формою вироблення вмінь міжкультурної взаємодії, безконфліктного і продуктивного спілкування, прийняття узгоджених рішень, а також виховання культури діалогу та

формування толерантного ставлення до чужої думки. Окрім того, включення різного соціокультурного досвіду сім'ї та місцевої громади до навчально-виховного процесу значно посилює потенціал усіх дисциплін у полікультурному вихованні учнів.

Отже, протягом усього періоду навчання у наших вихованців формується повага й розуміння культури, традицій та звичаїв різних народів світу, толерантне ставлення до представників усіх націй і народностей, що населяють багатонаціональне Північне Приазов'я. Водночас діяльність в окресленому напрямі потребує значних зусиль, зокрема подальшого вдосконалення – власне філологічна підготовка майбутніх учителів, котрі мають володіти мовами народів Європи для виконання покладеного на них завдання – формування особистості, здатної до плідної життєдіяльності в полікультурному суспільстві. Поряд із цим необхідно якомога ширше залучати досвід крос-культурного навчання та полікультурного виховання учнів, напрацьований у багатонаціональних країнах світу.

Література

1. Баханов К.О. Проблема полікультурного освітнього простору у вітчизняній і зарубіжній науці / К.О. Баханов // Полікультурна освіта в Україні: історія, сучасність, перспективи. – Донецьк: Ландон, 2013. – С. 6–9.
2. Вашуленко М. Мовна освіта як засіб соціалізації молодших школярів / М.Вашуленко // Проблеми формування мовної освіти середніх загальноосвітніх закладів: зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф., 2006 р., Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України [та ін.]. – Рівне, 2006. – С. 10–17.
3. Гончаренко Л.А. Підготовка вчителів до формування в учнів полікультурної картини світу: навч. посібник. – 2-е вид. / Л.А. Гончаренко, А.М. Зубко, В.В. Кузьменко / За ред. В.В. Кузьменка. – Херсон: РІПО, 2006. – 196 с.
4. Дороз В.Ф. Українська мова в діалозі культур: [навч. посібник] / В.Ф. Дороз. – К.: Ленвіт, 2010. – 320 с.
5. Загороднова В.Ф. Мовна освіта представників національних спільнот в умовах Південно-східного регіону України / В.Ф. Загороднова // Полікультурна освіта в Україні: історія, сучасність, перспективи. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2013. – С. 10–18.
6. Лук'янчук С.Ф. Проблема полікультурного виховання в українській педагогічній науці / С.Ф. Лук'янчук // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острого: вид-во НаУ «Острозька Академія», 2006. – Вип. 7. – С. 223–233.

Анотації

Софія ФІЛОНЕНКО, Зоя ВОВЧОК

Формування полікультурної особистості гімназиста

У статті розглядається специфіка виховання полікультурної особистості учня. Наголошується, що основним завданням гімназії є формування полікультурної картини світу, яку її випускники мають сприймати усвідомлено, будучи підготовленими до майбутнього життя. Обґрунтовуються теоретичні положення та практичний досвід навчального закладу, що дозволить удосконалити роботу педагогічних ВНЗ в означеному напрямі як під час проведення уроків гуманітарного циклу, так і в позанавчальній діяльності.

Ключові слова: формування полікультурної особистості, поліетнічна компетентність, полікультурне виховання.

София ФИЛОНЕНКО, Зоя ВОВЧОК

Формирование поликультурной личности гимназиста

В статье рассматривается специфика воспитания поликультурной личности учащегося. Подчеркивается, что основная задача гимназии заключается в формировании поликультурной картины мира, которую её выпускники должны воспринимать осознанно, будучи подготовленными к будущей жизни. Обосновываются теоретические положения и практический опыт учебного заведения, что позволит усовершенствовать работу педагогических вузов в обозначенном направлении как во время проведения уроков гуманитарного цикла, так и во внеучебной деятельности.

Ключевые слова: формирование поликультурной личности, полиэтническая компетентность, поликультурное воспитание.

Sofiya FILONENKO, Zoya VOVCHOK

The formation of multicultural student's personality

This article observes the specifics of multicultural education of the student's personality. It emphasizes that the main task of gymnasium is to develop multicultural view of the world so that its graduates could perceive it consciously, being prepared for the future life. The article substantiates the theoretical principles and practical experience of the educational establishment and gives an opportunity to improve the work of pedagogical university in the defined direction during the course of humanities as well as in the extracurricular activities.

Keywords: formation of multicultural personality, polyethnic competence, multicultural education.